

ZIVIL-ARBEITER-BATALJON 4 TE GENT (Vervolg en slot)

Om U eerstelijnsinformatie te bezorgen en deze waardevolle feiten niet voor het nageslacht verloren te laten gaan, namen wij een interview af van de 90-jarige Gentse oud-weggevoerde René Eugène Vanden Berghe, geboren op 19 maart 1898 te Gent die op 12 oktober 1916 op 18-jarige leeftijd bij de allereerste lichting opgeëisten opgeroepen werd. (Fig. 10 en 11)

Hoe vernam U dat U opgeëist werd ?

De commissarissen van de wijken hadden orders gegeven aan de agenten om de opeisingsbevelen uit te delen. Er stond daar op dat we tegen 4 uur in de gebouwen van La Linière Gantoise op de Vogelzangkaai moesten zijn. Het was op een donderdag, ik weet het nog goed, en het was "schuun were". We trokken dus naar de "Gantoise". De poort ging open, we vlogen wij daar binnen en we lagen daar bijna onmiddellijk met twee-, drieduizend man. We zaten daar op de grond, op planken waar vroeger het vlas op gelegen had, op dekens die we zelf hadden moeten meebrengen. Er kwamen er steeds maar alle dagen bij en er waren er bij die naar huis terug mochten. Er waren overal planttrekkers en "carottiers" bij die een briefje van de dokter bij hadden. Mijn broer, die weliswaar geen planttrekker was, was op dat ogenblik in behandeling bij Dr. Minne en mijn broer die zat daar ook. Na drie dagen kon hij dat daar aan die Duitsers tonen en zodra ze zagen dat dat van een dokter was die de "teringlijders" verzorgden zeiden ze : "Los ! Los !" en ze gooiden mijn broer buiten als een hond. Ze hebben hem nooit meer lastig gevallen. Wij bleven ondertussen maar in die zaal zitten en we hadden daar niets te doen. Dat was altijd maar volk dat binnen kwam, buiten ging. De derde dag schoof ik ook aan met mijn eetpan. Ik had een grote eetpan omdat ze mij veel soep zouden gegeven hebben, maar dat was afgemeten met een schepel en of dat ge nu een grote of een kleine pan had, dat was hetzelfde, en had je maar een kleintje, dan liep de rest er over.

Als we daar zo 12 dagen gezeten hadden, hadden we al zo iets gehoord dat er veranderingen op til waren en dat men ons ging "vervangen". Hoe, wie of wat, daar hadden we niet het minste benul van. Maar de 24e - 12 dagen later - 's morgens om 4 uur gingen de poorten open : twee rijen soldaten, bajonet op 't geweer "Los !" Allemaal buiten en met 80 werden we in een beestenwagon gestampt. Met 80 alstublieft ! De ene had al eens wat bagage meegekregen, de ene veel, de andere weinig, en daarbij kwamen nog twee soldaten.

Moesten die mee binnen in die wagon ?

Ja, die moesten ons brengen waar we moesten zijn. We zijn beginnen rijden de 24e november. We hebben zes dagen en zes nachten op de trein gezeten.

Zonder er uit te komen ?

Een keer. We zagen dat we aan de Franse grens waren in Anor (fig. 9) (5), 's nachts om half twee. Er was daar een "infirmier" die soep kookte. Het station was herschapen in een infirmerie voor de Duitse troepen die er kwamen en gingen en wij vielen daar in. Er zijn er die hun kloefen af gedaan hebben om er soep uit te eten. Er was er zelfs ene uit Dikkelvenne "Moorke" - De Moor - en die deed zijn muts af en men kletste er een pollep soep in ! Daar keek men toen niet naar. Ik overdrijf niet. De reis ging dan verder. Als men aan een natuurlijke behoefte moest voldoen deed men gewoon de schuifdeuren open, ge moest Uw broek afsteken, men hield U met twee man vast en zo moest ge Uw gevoeg doen. En dan riep de Duitse wachter : "Schnell, schnell, schnell !". Dat waren zo van die abnormale situaties maar die toch moesten gebeuren in tijd van uiterste nood.

Bent U vooraleer op transport gesteld te worden medisch onderzocht ?

Neen, daar was geen sprake van.

Hoe verliep de reis dan verder ?

Na die zesdaagse reis kwamen we toe in een grote gemeente : Sains-Richaumont boven Guise (Fig. 9) (6). We werden daar in een grote meisjesschool gestoken. Er lagen daar veel mooie boeken en ik lag er onmiddellijk met een paar mooie boeken op mijn schoot. Daar is het eerste dodelijk ongeluk gebeurd. Een zekere Maurice De Reu. Die school was een laagbouw met klassen die uitgaven op de koer. Al de geweren hingen daar aan de muur. Waarschijnlijk per toeval, is er een geweer van de muur gevallen, de kogel ging door het venster, ging hem door de kop, de nek uit, raakte de tweede broer Schietse uit Munte, dan een zekere Vander Voorde, het "tsoepke" (puntje) van zijn neus weg, en die die hem kon opvangen was een nonkel van mijn latere vrouw, Theofiel Coopman, hij heeft die kogel opgevangen op zijn voorhoofd, waar hij een litteken van blijven houden is. We hebben hem schoon begraven. De Duitsers hebben dat toegelaten.

Van uit die school zijn we in compagnies verdeeld geworden. Ge had Z.A.B.1, 2, 3 en 4 elk gemiddeld duizend man, samen dus ongeveer vierduizend man. Ik zat in compagnie Z.A.B.-4. Chevennes was 3 (Fig. 9) Sains-Richaumont was 2 en Lemé was 1 en 4. (Fig. 9) 's Anderendaags werd er geroepen dat we moesten gaan werken, maar ze hadden nog niet gesproken van eten en wij zeiden : "Geen eten is geen werken." De Duitsers zeiden juist het omgekeerde : "Erst arbeiten und dan essen !" We hebben dat zo nog zeven dagen uitgehouden met al onze "beetjes" die we nog bij ons

Fig. 8. Zivil-Arbeiters in de bijtende winterkou met schop en houweel op de foto samen met hun Duitse bewaker. Dik ingeduffeld met sjaals en deken en Duitse "Stiefel" of laarzen om de modderige grondwerken uit te voeren. Het is etenstijd. Iedereen heeft zijn eetketeltje bij. Let op de bedrukte gezichten van de jongelingen vooraan rechts. De man achteraan rechts draagt aan de ene hand een want en over de andere een kous. Verscheidene arbeiders hebben hun kapotte stelen hersteld met dikke takken. De derde man achteraan links draagt een bivakmuts onder zijn hoed om zich nog beter tegen de kou te beschermen.

(Originele foto op postkaart; fotograaf onbekend. Verzameling E. Levis)

hadden en aan onze kloefen geknaagd van de honger tot we op de zevende dag eten kregen. Een vierde van een Duits brood en dat was voor heel de dag plus 3/4 liter soep, die soms niet etelijk was. Dat was gemaakt van gedroogde groenten uit Italië en zij heetten dat "Gedörte Gemüse", maar als je honger hebt zou je alles eten.

Stilaan kwam er ook hout toe om "bridges" (bedden) te beginnen maken. Van op de grond, drie bedden boven mekaar. Dan hadden we toch al dat. Maar van vuur of licht was er nog geen sprake. Pas bij het invallen van de uitzonderlijk strenge winter van 1917 begonnen de problemen. Veertien weken waren er temperaturen tussen de -20° en de -25° C. Er waren veel zieken. De Duitsers maakten daarvoor een hulplazaret in Sains-Richaumont met een dokter en twee "goeie plantrekkers", twee oude "coureurs" D'Hondt en Jozef Salens. Toen de ziekten zich steeds meer lieten voelen werd er een zeer groot lazaret opgericht in Effry (Fig. 9). Dat was in een

onderafdeling van de fabrieken van Godin, die de stoven en kachels maakte. De grote fabriek was in Guise. Daar alleen al lagen 258 Z.A.B.-ers. Overal waar er kampen waren, zijn er Z.A.B.-ers begraven. Ik heb er later nog verscheidene reizen naar ingericht. Met dat verschil dat er kampen waren waar men heel nauwgezet alles opgeschreven heeft en anderen waar men dat niet gedaan heeft.

Ik ben een van de gelukkigen geweest die niet ziek geweest zijn. Eén keer heb ik een verzworen vinger gehad waar ik een tijdje mee binnen mogen blijven ben.

Welk werk moesten jullie daar juist doen ?

Er moest een nieuwe spoorweg aangelegd worden die een verkorting vormde voor de Duitsers van 90 km, naar Parijs. We hadden daarvoor schoppen en “piochen” (houwelen). Ik weet niet of ge de Franse grond daar kent, maar dat zijn al keien en kalk, heel rare aarde. En kap maar ! En schep maar ! Onze ploegen bestonden uit 30 man plus een ploegbaas die ook een opgeëiste was. Daar waar wij moesten werken stond er elke meter een soldaat en hier en daar een onderofficier. We moesten er bossen weghakken, zo groot of ze waren; heuvels weggraven en putten opvullen. Zo werd er een weg gecreëerd tot voor Reims. De Duitsers hadden daar toen slag geleverd en waren doorgebroken. Naarmate zij vorderden moesten wij mee om te werken. Men heeft ons dan ook eens naar een plaats gebracht genoemd Beaurain (7) (Fig. 9). Daar was het ook : kappen, graven, opvullen. Keien uit de grond halen, want hij (De Duitsers) moest die keien hebben om “onderstanden” (bunkers, versterkingen in beton) te zetten aan het front. In die keigroeven van Beaurain hebben we vijf maanden gezeten en daar heb ik een kei gezien van - ik ga niet overdrijven, want de Duitsers zijn er met speciaal materiaal voor ter plaatse gekomen - van wel drieduizend kg ! Wat daar ook veel zat waren hagedissen. Daar moesten we ook nog zelf de houten dwarsliggers maken voor de spoorweg. Ik heb daar nog een liedje over gemaakt : “De kiezgroeve van Beaurain” en het gaat als volgt :

Vrienden gij als braven
Luistert eens alhier
Naar 't lied van die slaven
Van Z.A.B.-4
Niemand kan dat lijden
Van zulk een gevaar
'k Wil niets overdrijven
Geen iets is niet waar

Fig. 9. Situatieschets van de gemeenten in Noord-Frankrijk waar René Van den Bergh als Z.A.B.-er verplicht te werk gesteld was.

Gemeenten waarvan sprake is in het dagboek van M. Baertsoen.

Steeds vroeg in den morgen
 Die trokken wij op
 Tegen koude verborgen
 Tot over de kop
 En nog niet half uitgeslagen
 Kropen wij op den trein

En ze voerden ons als slaven
naar het dorp van Beaurain.

Wij moesten hout zagen
Geen ogenblik rust
Des avonds om zeven
Een "vierdeke" brood
Dat was gans ons leven
In dat vervloekt kot.

Er waren nog een paar andere strofen, maar die ben ik vergeten. Ik heb dit lied nooit opgeschreven, alleen gezongen.

Werden jullie voor dat werk betaald ?

Ja, stilaan sprak men van betalen. Dat was 30 Pfennig per dag. Dat werd om de tien dagen uitbetaald. Dan kregen we 3 Mark.

Werd er tijdens die barre winters dan niet voor verwarming gezorgd ?

Ze hadden ons de toelating gegeven om een klein oventje te zetten, door enkele van onze metsers zelf gemetst. Zo hadden we toch een klein vuurtje met wat warmte en licht. Er zijn er ook gestorven in de compagnies. Ge moest niet verschieten als er een of andere morgen een dode naast U lag. Die moest dan onmiddellijk weggedaan worden. Dan trokken we rap iets aan om hem te begraven want het moest allemaal snel gaan. Volk hadden ze genoeg om mee te beulen.

Hebt U ooit naar huis mogen schrijven of heeft men U van thuis uit kunnen of mogen schrijven ?

In 1917 mochten we schrijven. Dat waren een soort rode "correspondentiekaarten" (briefkaarten), zoals onze gele postkaarten nu. Daar stond op gedrukt : "Zivil-Arbeiter-Bataljon 4". In het begin stonden er geen postzegels op. Maar de Duitsers hadden lont geroken dat wij soms onder die postzegels dierven schrijven om de censuur te ontlopen en in de tweede versie stond er al een postzegel op gedrukt ! Deze kaarten werden door de Duitse censuur grondig met rood of zwart potlood bewerkt.

Mochten jullie van thuis pakjes ontvangen ?

Ja, na drie - vier maanden mochten we van thuis pakketten ontvangen. Dat werd in Gent geladen door de "pompiers" of goede burgers en dat werd allemaal gestapeld in het Engels kerkje aan St.-Jacobs (Thans verkoopzaal St.-John). Van onze vier compagnies kwam dat toe in Guise en daar mochten wij dat met van die Duitse wagens met van die hoge zijstukken aan, gaan halen. We hadden daar geen paarden voor hoor ! We moesten die zelf voorttrekken met koorden en duwen met stokken enz..., berg op, berg af,

Fig. 10. Dhr. René van den Berghe : “Deze foto heb ik laten nemen als ik met verlof mogen komen ben. Dat was mijn mooiste kostuum. Dat heb ik daar nooit gedragen. Dat bewaarde ik voor als ik naar huis zou mogen komen. Ik was bij de 10 laatsten die in februari 1918 eens naar huis zijn mogen komen voor 12 dagen. Ik heb 3 nrs. gehad : nr. 2.103, nr. 799 en nr. 287. Het is dat nr. dat ik hier draag.” (Eigendom Dhr. R. Van den Berghe foto Slosse/A. De Keyzer, Rooigemlaan)

want het is ginder zeer heuvelachtig. Want de Duitsers hadden geen tijd om dat zelf te brengen. Heel uitzonderlijk werden die met de trein soms iets naderbij gebracht. Het gebeurde zelden dat de pakjes juist uitgedeeld werden. Ook diegenen die laadden en lostten hadden lange vingers en mijnheer Bernard, de hoogste van ons, heeft dat dan eens gezegd om zich daartegen te verzetten. Het zijn eigenlijk die pakketten die ons het leven gered hebben. Maar wat is er dan gebeurd ? Ge weet als ge lang de riem toegetrokken hebt en ge begint daarna goed te “boeffen”, (8) dan krijgt ge diarree. Sommigen ontlastten zich waar ze zaten of lagen. Er waren er zelfs bij waar het niet meer stopte en die zijn er van gestorven. Daarna moesten we alle dagen tonen wat we gingen eten. De controle werd strenger. Er was ook een “Stubenältesten” (kameroverste) die thuis moest blijven om op de pakjes te letten, moest kuisen en het binnenwerk doen. Als sanitair hadden we een kuip om ons gevoeg in te doen.

Wie deed er die controle ?

Duitse soldaten met een officier bij en onderofficieren. Onze commandant heette Waytneck en de grote baas die de broden uitdeelde was Emil Stein. Die zat zo helemaal in een korset van aan het Russisch front.
't Laatste liedje dat ik daar ooit gemaakt heb was dat van de postpakketten :

“De Pakskes”

Sa vrienden en gezellen
Ik ga U gaan vertellen
Hoe dat het met ons pakskes gaat
Al in den oorlogstijd
En 'k zal 't U vergelijken
Ge zult daarvan staan kijken
En iedereen zal zeggen :
“Dat is toch ne reuzelap !”
Nochtans die is het waar
Want vraagt er ne keer naar
Hetgeen ik hier zal zeggen
Dat is duidelijk en klaar
Een pakske dat was wel
't Bekwam iedereen wel
Want iedereen die 't kreeg
Werd er weder goed en fel.

En als “Den Baard” het bataljon kwam verkonden (26)
Dat ons pakskes uit het bataljon daar stonden
Liepen wij al heel zere op de koer

't zij n'importe ne Genteneere of nen boer
En tfeertig man moest hij daar nu aftellen
En wij moesten ons al gauw "op vieren" stellen
En zo zeer of dat het kon
Stonden wij op peleton
En zo trokken wij op weg in bataljon.

Wij gingen aan het terten
Op weg met zó een herte
En iedereen die zei :
Ja ik wil er ook wel wat
En de wagon al gaan uitlaaien
Verdomme 't zijn al boeren (9)
Maar ginder guul opzij
Staan er ook nog Genteneers bij (9)
En 't mijne es zuu klein
't Zal gauwe "fertig" zijn
En 't zijne es op den trein
't moest hier ook al lange zijn
Er werd daar veel gepraat
Ge weet hoe dat dat gaat
En den ene die was blij
En den ander die was kwaad

En van de Genteneers die waren 't allemaal bakskes
En van de Westvlamingen die waren 't allemaal zakskes
En van ons boerkes, die waren zo plezant
Want zij kregen iedere keer also een schuune mand
En ze stektegen daar eentje bij zijne nekke
Om daar uuk al heel zere mee te vertrekken
En ze riepen : "Kom langs hier !
Allez, stelt hulder rap op vier !"
En zo trokken wij met ons pakske op de zwier

Op de compagnie gekomen
Oh, daar wachteger wat, Jan-verdomme !
Ze riepen : "Pier en Fien, Hebde 't mijne al gezien ?"
De namens afgelezen, de pakskes afgegeven
En ied'reen kroop gezet met zijn pakske in zijne nest
En daar ne keer goed gesmuld
Ons buikske goed gevuld
Wij maakten geen getier
Want wij hadden zoveel plezier

Alles goed overzien
Ja wel ne keer of tien
Want we zaten daar zo dwaas
Gelijk een kind mee zijne klaas !

En den enen had brood, bonen, vlees en beschuten
Maar 't meeste lawijt was onder de "Westflutten" (10)
En den ene zei : "Ik en heb der nog niet veel"
En den andere riep : "Ik heb bonen, rijst en meel !"
En nonkel Juul den oven aangestoken
Om ons al gauwe nog een potse te koken
En zuu waren wij gezwind
Net gelijk een guul klein kind
Dat in ne spekkewinkel
Een "mammetsoeze" wint ! (11)

Hoe is de rest van Uw verblijf dan nog verlopen ?

Wel, stilaan moesten we achteruit trekken : Van Sains-Richaumont naar Lemé, Chevennes en Marfontaine (fig. 9) en van daar naar Guise. De Fransen waren met hun fuselier-marins en hun koloniale troepen een tegenaanval begonnen, waardoor de Duitsers uit Reims verdreven werden en de prachtige kathedraal vernield werd. We waren toen reeds in 1918, bijna twee jaar waren verstreken. Op een namiddag in mei moesten we onze pakketten "fertig maken" en "Raus !" en daar stonden 800 Engelse krijgsgevangenen om ons af te lossen. Ze waren er mee van Dendermonde in België gekomen. We moesten weer de trein op, weer zes dagen in de wagons, weer datzelfde drama en we kwamen toe in Halluin (Arr. du Nord, 18 km van Lille; gedeeltelijk verwoest in W.O.I) 's nachts in het donker. We moesten uitstappen en op de grond slapen. We lagen daar op gedroogde mest want dat was warm. Na een paar dagen moesten we naar de grote papierfabriek van Boesbeke (12). Daar kwam hout toe en "kieken-draad" (13) en daar moesten we op een dag drieduizend bedden maken. Weer van die driedubbele stapelbedden. Het kippegaas diende als "ressortbak". Toen die fabriek bezet werd - nog een geluk, we waren er nog maar twee dagen buiten - vielen er twaalf doden. Er was een obus in de keuken gevallen.

Heb je ooit van de Duitsers pure brutaliteiten meegemaakt ?

De grootste Tyran was Emil Stein. Die had altijd een stok bij en zijn grootste plezier was als hij maar kon slaan.

Hebt U van de Staat na de oorlog geen vergoeding gekregen ?

Ja, (lacht) van de stad hebben we een voorschot op die vergoeding gekre-

gen van 150 fr. Als we de echte vergoeding dan eindelijk kregen was dat 900 fr, als we eerst ... onze 150 fr. van de stad terug betaalden ! Er is bij mijn weten maar één die dat niet teruggewild heeft en dat was Frans Toch, burgemeester van Gentbrugge.

U hebt ons verteld dat je twintig jaar lang op bijeenkomsten van opgeëisten gezongen hebt en dat je daar in totaal 120.000 fr mee opgehaald hebt voor het Strijdfonds. Zoudt U voor ons nog een van Uw liedjes willen zingen ?

LIED VAN LEMÉ (walsritme)

Ach vrienden wat is ons bestaan
Toch zeer droevig op die "Eisenbahn"
Wij waren maar pas op Lemé
Daar begon reeds onze corvee
Met een klein stukje brood in den mond
Moesten wij hard werken in de grond
Al was het weder nog zo guur
Toch trokken wij op om vier uur

Wij waren maar pas aan 't werk
Of daar was ons lijden zeer sterk
De slaafmeesters, vuil als het slijk
Riepen altijd : "Los mit den Dreck !"
't Was altijd hetzelfde verdomd
Maakt dat den Dreck naar U niet weer komt
Gij komt niet zo gauw klaar gij "Schwein" !
't Moet "fertig" zijn !

Des avonds als wij hadden gedaan
Moesten wij op vieren staan
Door enen soldaat met geweld
Werden wij wel tien maal geteld
Dan werden wij met grote macht
Naar ons "keuterkot" teruggebracht (14)

Bij den onderofficier aangemeld
Daar werden wij nogmaals geteld
En dan waren wij in ons gesticht
Maar wij hadden geen vuur of geen licht
En we kregen een klein stukje brood
De honger was groot
En dan kropen wij in onzen bak

En zochten daarna ons gemak
De vuiligheid liep op ons lijf (15)
Daar lagen wij stijf

Als dat nu was gedaan
Moesten wij naar Faty gaan (16)
Hier was het niet beter want zie
Wij lie werkten daar met genie
Wij stonden daar aan een blok grond
Waar een jongen de dood ondervond
En den arbeid werd beter gezocht
Maar toch werd er snel gewrocht

En den honger die zeer als ne vos
“Donnerwetter” die was altijd “los” !
Altijd maar zijn muile geroerd
“Zwanzig” monden die worden gevoerd
Wij hebben daar zeer hard gezwoegd
Maar nooit genoeg !

Als dat nu ook was gedaan
Moesten wij aan 't stoppen gaan (17)
Wij stonden daar al aan de kant
Met een stophaak in ons hand
Wij werkten daar al om ter best
Altijd stoppen, “immer fest”
En des avonds die stonden wij stram
en ons armen die hingen zeer lam.

Zie vrienden ik zing maar in 't kort
Hoe dat er met ons gebeuld wordt
En kregen wij niets van ons huis (18)
Wij hadden al lang een kruis
Maar toch hielden wij ons recht
Al waren wij allen zo slecht
En nu allen met moed en met kracht
Naar de vrede gesmacht !

Wat wist de burger nu op het moment zelf van wat er in verband met op-eisingen rondom hem te Gent en elders gebeurde, wat kon hij daar aan doen en wat was daarover zijn mening ? In dat verband vinden we heel wat informatie in het dagboek van Marc Baertsoen, advocaat bij het Hof van Beroep en oud-schepen van de stad Gent die - toen nog in het Frans - bijna

Fig. 11. Dhr. René Van den Berghe. 1949.
(Eigendom Dhr. R. Van den Berghe.
Foto Adolf De Keyzer)

dag na dag de stand van zaken bijhield. Wij hebben voor U dit dagboek uitgepluisd en alles genoteerd wat er in verband met wegvoering van arbeiders in vermeld staat. Hierna volgt de vertaling van de meest betekenisvolle gedeelten uit zijn dagboek.

13 oktober 1916

De Duitse autoriteiten laten een bekendmaking aanplakken waarin staat : "Kunnen tot arbeid gedwongen worden, personen die in staat zijn te werken, in het geval of door oorzaak van spel, dronkenschap, leegloperij, werkloosheid of luiheid (sic). Ze zullen verplicht worden beroep te doen op de steun van anderen om in hun onderhoud te voorzien, of in het onderhoud van de personen die

onder hun hoede staan."

Dit Duitse gewrocht is een meesterwerk van moffenhypocrisie en terzeldertijd een gedurfde belediging aan onze ongelukkige arbeidersbevolking.

20-21 oktober 1916

In de nacht van 20 op 21 oktober werden een groot aantal arbeiders die onlangs te Gent door de bezetter aangehouden werden in het geheim door de Duitsers naar onbekende bestemmingen weggevoerd. Men kan zich voorstellen in welke mate de bevolking zich verbolgen toonde toen zij deze wegvoering op de morgen van 21 oktober vernam. Waarheen kan men deze ongelukkigen gevoerd hebben ?

Ik interesseerde mij zelf aan meerdere van deze aangehouden werklieden daar het allemaal werklozen waren en hun arbeid voor hun gezin onmisbaar was, ging ik majoor Heitz (25) (Fig. 2 boven, 1e rij 2e v. links), chef van de militaire politie opzoeken, waarvan de bureaus zich op de Vlasmarkt bevonden in het oude hôtél van Dhr. Alphonse Carels. Het schijnt dat hij de leiding heeft over de gedwongen wegvoering van arbeiders. Ik slaag er in tot bij hem te geraken en ik maak hem duidelijk dat de mannen waaraan ik mij interesseer en die deze nacht weggevoerd zijn naar een onbekende bestemming, allen arbeiders waren die alle dagen hun bezigheid hadden en niet onder het besluit vielen dat de 11e oktober jongstleden aangeplakt werd, dat hun familie hun loon absoluut nodig heeft om te leven en indien

de Duitse autoriteiten deze maatregel handhaven, zij de uitgaven van de Openbare Onderstand nog zullen opdrijven in plaats van ze te verminderen. Deze toespraak schijnt toch enige indruk op hem te maken, want hij belooft mij het geval te onderzoeken. Hij vertelt mij eveneens dat de bevolking zich niet ongerust moet maken zoals ze nu doet, dat de werklieden zullen gebruikt worden voor de aanleg van een spoorweg (Hij zegt er niet bij waar) en zij daar even veilig zullen zijn als te Gent daar zij ver van het front zullen zitten; hij voegt er aan toe dat de Duitse autoriteiten 4.000 Gentse arbeiders nodig hebben en dat men er 8.000 opgeëist heeft om een selectie onder hen te kunnen maken. Hij zegt mij niet volgens welke criteria de weggevoerde of aangehouden werklieden geselecteerd worden. Ik verlaat hem na de formele belofte te hebben gekregen dat hij dit bijzondere geval dat ik hem signaleerde, met de meeste zorg zou onderzoeken. Het is zo dat deze arrestaties en wegvoeringen zonder de minste logica en op de meest arbitraire manier gebeurden. Zij drijven de bevolking tot wanhoop. Dezen beschuldigen of de burgemeester, of de lokale politie, of het Nationaal Comité voor Hulpverlening de werkloosheidslijsten aan de Duitsers gegeven te hebben, wat absoluut niet waar is. Het is nu onomstotelijk bewezen dat de Duitsers, helemaal in tegenspraak met hun aanplakbrieven, zich helemaal niets aangetrokken hebben van het feit of de werklieden die ze opeisten werkloos waren of niet; ze hebben doodeenvoudig op de politiecommissariaten de bevolkingsregisters genomen, ze hebben er alle handarbeiders waarmee ze dachten iets te kunnen aanvangen uitgepikt, al naar gelang hun leeftijd of hun beroep. (...) Als voorwendsel voor hun onwettige opeisingen zegden zij dat zij “de werklieden gingen onttrekken aan de slechte invloed van de luiheid”. 't Is een smerige moffenstreek !

21 oktober 1916

Twee optochten hebben vandaag mekaar gekruist in de Gentse straten. De eerste, triomfantelijk, samengesteld aan het St.-Pietersstation uit een 15-tal luxewagens, (...) met hooggeplaatste met zilver en goud gehelmde militairen in hun grijze mantels. (...)

De tweede stoet, somber, troosteloos, was zowat overal in de arbeidersbuurten en dichtbevolkte wijken gevormd. Hij was samengesteld uit jonge mensen, kinderen bijna, werklieden in de kracht van hun leven, uit oudere familievaarders die allen pakjes en plunje in oude dekens gewikkeld droegen. Vrouwen, moeders en kinderen liepen wenend mee. De twee optochten ontmoetten mekaar op de hoek van de Ajuinlei en de Dominicanenstraat (19). Een van de hoge militairen uit de tweede auto nam bij een gendarm inlichtingen over wat dit allemaal betekende. Daarna hernam de stoet zijn weg.

De burgers zagen van uit hun vensters deze meelijwekkende stoet en gaven de ongelukkigen levensmiddelen of geld.

De eerste stoet hield halt aan de zuilengalerij van de universiteit (20). (...) De tweede liep nog lang door. Een fabriek, de "Gantoise", omgevormd tot gevangenis ontving hen na een hartverscheurend afscheid. Hier geen nieuwe professors, geen enkele voorvechter van de Vlaamse Universiteit om de opgeëiste werklieden te ontvangen. Enkel Pruisische soldaten, de bajonet op het geweer duwden hen zachtjes en met medelijden naar binnen. (...)

In de "Gantoise" verliepen de zaken eenvoudiger. De opgesloten lotgenoten dineerden er met water en brood en sliepen er op de vloer, opgehoopt als gemeen vee. 's Anderendaags werden ze ingeladen voor een onbekende bestemming. Enkelen zouden hun vaderland nooit meer weerzien !

Dit is geschreven 's nachts, met gesloten luiken terwijl in het westen boven de horizont de kanonnen bulderden en hun heldere bliksems en donkere nevels de hemel verduisterden, daarna aan mijn zoon overhandigd, opdat hij nooit de herinnering zou vergeten aan de twee optochten die we met droefheid en schande door de Gentse straten zagen voorbijdefileren de 21e oktober 1916. (...)

29-30 oktober 1916

De opeisingen van Belgische werklieden door de Duitse militaire autoriteiten gaan verder en niet alleen te Gent maar in alle dorpen van de provincie. Men beweert dat dit zich over het gehele land en het noorden van Frankrijk voordoet. Men weet het niet juist, want de gecensureerde moffenbladen dragen er wel zorg voor met geen woord te reppen over deze gewaagde maatregelen. (...) Wij hebben dit vernomen via boeren die 's vrijdags naar de stad komen. Zij zeggen dat dezelfde opeisingen als hier ook in de omstreken plaats grijpen.

1 november 1916

Alle gesprekken gaan over de steeds driester wordende opeisingen van Belgische valide mannen. Men beweert dat men eigenlijk alle mannen opeist die de leeftijd hebben om de wapens te dragen, om te beletten dat zij zich bij de geallieerde legers zouden voegen de dag dat deze zouden binnenrukken. Gezien deze dag nog ver af ligt, hechten weldenkende burgers geen geloof aan deze versie. Zij zijn er eerder van overtuigd dat onze tegenstrevers zich willen verzekeren van mankracht, opgeëist in het bezette gebied, om op fabrieken, werkplaatsen, mijnen en ateliers van Duitsland die mannen te vervangen die zij daar tot dan toe hadden moeten laten en die ze nu hard aan het front nodig hebben. (...)

Men vermoedt dat er alleen in Gent de laatste 10 dagen meer dan 5.000 man naar onbekende bestemmingen gedeporteerd zijn. (...) Waar bevinden zich al deze ongelukkigen ? Niemand weet het. Zij hebben nog niet naar huis geschreven en de Teutoonse beulen weigeren elke inlichting over

hen. (...) Het gemeentebestuur heeft een hulpcomité opgericht voorgezeten door schepen Anseele.

6-7 november 1916

Men vertelt hier dat de wegvoering van mannen, die nu nog steeds blijft doorgaan, de hele stad opstandig maakt, waar wij machteloos moeten op toezien, zich op even grote schaal in de rest van het land voordoet en oorzaak geweest is van zeer hevige protesten vanwege Cardinaal Mercier, aan het adres van Gouverneur-Generaal von Bissing.

9 november 1916

Monseigneur Mercier is niet alleen naar Gent gekomen om de begrafenis van Monseigneur Stillemans (21) bij te wonen, maar ook om zich in te lichten betreffende de opeisingen en wegvoeringen van werklieden en om zich daartegen te verzetten. In het geheim werden reeds enkele getypte protestbrieven verspreid die bestemd zijn voor alle geallieerde en neutrale landen.

12-13 november 1916

Onderhands worden getypte protestbrieven doorgegeven met een energiek protest getekend door alle senatoren en Belgische volksvertegenwoordigers tegen de opeisingen en geadresseerd aan von Bissing.

15 november 1916

Men is nog steeds zonder nieuws over de werklieden die nu reeds meer dan een maand geleden te Gent aangehouden en op transport gesteld zijn naar een onbekende bestemming. De Duitse en Belgische gecensureerde kranten blijven tegen beter weten in beweren dat men enkel en alleen werkloze arbeiders die de straten bevolkten en een gevaar vormden voor de openbare veiligheid, opgeëist heeft, en dit om de wereldopinie te sussen. Dit is vals, zoals we reeds zeiden : ten eerste waren de werklieden zeer kalm en betekenden zeker geen gevaar, komt daar bij dat men zeker zoveel niet-werklozen opgeëist heeft, wat wel degelijk bewijst dat het hen niet om de werklozen te doen is. Wat nog meêr onze stelling bewijst en het lef van de bezetter duidelijk aantoon, is het feit dat wanneer men hen bewijst dat deze of gene arbeider geen werkloze is en men hen vraagt hem dus terug te sturen deze autoriteiten zeer cynisch antwoorden dat i.p.v. 1.000 niet-werkloze arbeiders terug te sturen de Belgische autoriteiten er nog 1.000 bij zullen moeten leveren ! Een dergelijk antwoord, zijn barbaarsheid nog daargelaten, bewijst overduidelijk dat het werkloosheidsprobleem hier in geen enkele mate speelt.

16-17 november 1916

De Duitsers eisen alle electriciteitsarbeiders op, nog steeds om hen naar

onbekende oorden te deporteren en hen natuurlijk voor de bezetter te laten werken. Men eist ook alle arbeiders van de Rijkstelefoondienst op waaronder zich, naarvolgens men mij bericht, een man van 57 jaar bevindt. Het is wraakroepend !

29-30 november 1916

De emoties nemen nog toe te Gent. Het zijn niet alleen werklieden en bedienden die men opeist, maar ook jongelingen uit de goede burgerfamilies, zelfs van adel. De onrust is algemeen. Iedereen vraagt zich af waartoe deze maatregelen zullen leiden, die niet meer te verklaren zijn aan de hand van het fabeltje van de tewerkstelling van werklozen.

1-3 december 1916

Bij de opgeëiste jongeren bevonden zich familieleden van de best geziene families van de stad. Een zoon van Madame la douairière de Ghellinck - de Walle en Mijnheer d'Udekem - d'Acoz, een Mijnheer De Smet, zoon van Mevr. weduwe De Smet - Van Overstraeten, de zonen van pasteibakker Van Aise en Varenne, enz... Allen zitten vast in de magazijnen van de "Linière Gantoise", waar ze slechts stro hebben om op te slapen; waar ze slecht gevoed worden en waar naar het schijnt een weerzinwekkende onzindelijke toestand heerst. Op 3 december eist men alle postbodes en bedienden der Belgische Posterijen op die geweigerd hebben de loyauiteitsverklaring ten behoeve van de bezetter te ondertekenen. Er zijn onder hen mannen van 50 en 60 jaar, enkelen zijn zelfs ziek ! Het is een schandaal dat opstandig maakt.

4 december 1916

Men laat uit "La Gantoise" een groot aantal opgeëisten vrij, waaronder de postmannen van boven de 45 jaar, evenals de hogergenoemde heren De Ghellinck en De Smet.

Enkele opgeëisten die deel uitmaakten van de eerste lichting, zijn wegens ziekte teruggestuurd. Bijna allen zijn gehavend en bleek en wekken medelijden op. Ze vertellen dat ze eerst hadden geweigerd om voor de Duitsers te werken, maar dezen hebben hen meerdere dagen zonder eten gezet en hen slecht behandeld, hen elke dag opnieuw vragend of ze nog niet wilden werken, en uiteindelijk, door honger overwonnen, moesten zij toestemmen. Het is een echt schandaal, een misdaad tegen de mensheid.

Maar, wat nog wraakroepender is, maar dit kwamen wij nu maar pas te weten, (...) zijn zij niet zoals wij eerst dachten in Duitsland te werk gesteld, maar in Frankrijk, op enkele kilometers van het front om er strategische werken uit te voeren, wat een flagrante overtreding is van de Conventie van Den Haag (22). Inderdaad, de stadsgenoten die aan deze hel kunnen ontsnappen zijn, vertellen ons dat zij teruggekomen zijn van Marle, Sains-

Richaumont, Crécy-sur-Serre of Ribemont (Fig. 9) t.t.z. de streek die zich situeert tussen Laon, la Fère en St.-Quentin op een dertigtal kilometer achter het front. (...) Zij vertelden dat zij daar nieuwe spoorwegen moesten aanleggen, blijkbaar om de Duitsers te bevoorraden met levensmiddelen, materiaal en munitie of een eventuele snelle evacuatie op een nieuwe defensielijn te versnellen. In het ene, zowel als in het andere geval, werken ze voor het Duitse leger. Toen zij maar al te goed doorhadden waarvoor men hen wou gebruiken hebben zij eerst geweigerd, en men heeft hun wil gebroken, waarna zij zich moeten onderwerpen hebben. (...) Weldra werd een groot aantal van hen ernstig ziek door het slechte en onvoldoende eten, en door de slechte hygiënische omstandigheden waarin zij verkeerden, in erbarmelijke barakken, slecht sluitend en onverwarmd. Het zijn deze zieken die de moffen ons teruggestuurd hebben als nutteloze monden die als menselijke vodden, uitgeput en in lompen naar hun families terugkeren.

21 december 1916

Men is te Gent uitermate beroerd over de authentieke officiële berichten die door de gemeenteraad bekomen zijn betreffende de opgeëiste werklieden. (...) Na hen de eerste zorgen verleend te hebben (...) zijn zij op het stadhuis ontvangen geworden door de Officiële Hulpcommissie voor de Opgeëisten, (...) de dokters die hen bij hun terugkomst onderzocht hebben bevestigen dat sommigen in een kritieke toestand verkeren. Enkeligen lijden aan tuberculose, anderen hebben hart- of leverziekten of zware bronchitis, enz...

Nog anderen zijn zwaar gekwetst aan handen en benen door werk te moeten uitvoeren waarin zij onervaren waren; anderen hebben bevroren voeten door blootsvoets in de sneeuw te moeten lopen omdat hun klompen volledig versleten waren. Al deze verklaringen werden geacteerd door de Gemeentelijke Commissie die hen deze verklaringen doen ondertekenen heeft. Deze verhalen hebben onze bevolking flink geschokt. Men dacht dat de opeisingen nu zouden stoppen maar zij gaan goed en wel door. Men vraagt zich af waar de vermetelheid der Duitsers zal ophouden ?

4-8 januari 1917

Er komen nog steeds alle dagen opgeëisten ziek terug die sinds oktober en november van vorig jaar opgevorderd zijn geworden. (...) De ongelukkigen werden teruggestuurd met dysenterie, T.B.C. en totale uitputtingsverschijnselen, (...) Hun toestand is meelijwekkend.

10-11 januari 1917

Men maakt zich te Gent erg te doen met het lot van enkele jonge mannen die getracht hebben de Hollandse grens over te steken om aan de Duitse opeisingen te ontsnappen. Zij hadden zich op een Hollands schip verstopt

en werden er door de Duitsers verrast toen zij de Nederlandse grens wilden overschrijden tussen Zelzate en Sas-van-Gent. Ze waren met vijftien. Allen werden aangehouden en opgesloten in de gevangenis van de Nieuwe Wandeling te Gent en op secreet gesteld.

19 januari 1917

Er is totale schaarste aan melk. Bij de burgerij tracht men zich nog met melkpoeder uit de slag te trekken of melk uit dozen. Maar bij de arbeidersklasse is de ontbering groot, vooral voor de kleine kinderen en de zieken; namelijk zij die van uit Frankrijk teruggekeerd zijn na hun verplichte opeising.

28-29 januari 1917

Het vriest nog steeds -9° tot -10° C 's nachts, -4° tot -5° C overdag. Men schaatst in het park waarvoor men 0,50 fr betaalt ten voordele van "l'Oeuvre de Secours aux Ouvriers Réquisitionnés" (23).

28 maart 1917

Een groot aantal van de ongelukkigen die sinds december en januari uit Frankrijk terugkwamen wegens gezondheidsredenen, zijn langzaam herstellende, dank zij de goede zorgen van hun familieleden en de Gemeentelijke Commissie voor Hulp aan de Weggevoerden. Die heeft o.a. bereikt dat het werk van het Groene Kruis alle dagen een speciale maaltijd bezorgt aan al diegenen die door de ontberingen ondermijnd zijn. Na 2 à 3 maanden waren zij stilaan aan de beterhand. En ziedaar, de Duitse autoriteiten eisen hen opnieuw op. Protesten en smeebeden mogen niet baten. Men zendt ze opnieuw naar Frankrijk. (...) Men ontbiedt hen op het "Meldeamt" in de Beurs (Fig. 4) en van daar begeleidt men hen naar de bijgebouwen van het Flandria-Palace aan het St.-Pietersstation waar men hen gedurende verschillende dagen opsluit. Vervolgens worden ze op nachtelijk transport gesteld. Wanneer men de Duitse autoriteiten voorwerpt dat zij reeds in Frankrijk gewerkt hebben en vrijgelaten zijn wegens ziekte of gebrekkigheid, dan antwoorden zij dat zij slechts genoten hebben van een eenvoudig verlof, en, gezien dit verstreken is, zij hun werk moeten hernemen.

1 november 1917

Duitse affiches bedekken de muren der stad, waarop medegedeeld wordt dat vele opgeëiste werklieden die een verlof genoten zich niet meer opnieuw voor hun werk komen aanmelden na het beëindigen van dat verlof dat de gemeente verantwoordelijk gesteld wordt voor de arbeidsweigering van deze mannen en dat zij een boete van 100 Mark zullen moeten betalen voor elke man die zich voor 15 november niet zal aangemeld hebben en er vanaf nu gijzelaars zullen worden genomen om elke ontbrekende arbeider

Fig. 14. Dodengedenkten van de "Gebuurte der Plezantevest - Gasmeterlaan en aanpalende straten" tegen de muur van het nu afgebroken magazijn van de Linière Gantoise" op de Blaisantvest recht over de Gantoisebrug (ook verdwenen). De naamplaat vermeldt : "OPGEEISCHTEN"

K. BESBRUGGE

S. CORNELIS

G. DAELE

A. DE VISCH

T. KERKHOVE

D. RAES

G. SACCASYN

G. SCHIETTEKATTE

N. STEENHUYSE

O. TRUYEN

(Achteraan afgestempeld : "Photo Ad. Van Hoecke, Tolhuislaan 111, Gent" - Verzameling E. Levis)

te vervangen, dat ten slotte alle café's open voor de Belgische bevolking zullen gesloten worden en dat de verkoop van welkdanige alcoholische drank verboden is.

Men kan zich zoal de kommentaar voorstellen die men in de stad op dat affiche geeft. Alle cafés zijn gesloten in heel de stad, zelfs op de Kouter en de Korenmarkt. (...)

2-3 november 1917

De aanhouding van gijzelaars, waarmee het Duitse aanplakbiljet dreigde, indien de opgeëiste werklieden niet terugkeren zijn begonnen. Men raast in de stad veel over de aanhouding van meerdere gekende industriëlen, handelaars, bedienden, enz...

Fig. 15. Erekrus der gedeporteerden.
(Foto E. Levis, eigen verzameling)

3 november 1917

Men verneemt dat een groot aantal advocaten van de balie van Gent, vooral de jongsten, aangehouden zijn als gijzelaars en bedreigd zijn met wegvoering als opgeëiste naar het front. Op het einde van de dag verneemt men dat de oudsten onder hen, zij die de veertig jaar overschreden hebben, gehuwd of huisvader zijn, teruggestuurd werden. De anderen worden nog steeds vastgehouden in de bijgebouwen van het "Flandria-Palace", waar ze nauwelijks gevoed worden en op de grond moeten slapen.

5-6 januari 1918

Men laat nog steeds geen opgeëiste werklieden vrij uit de bijgebouwen van het "Flandria-Palace". Het is nu reeds meer dan een jaar dat men ze daar alle dagen opsluit. Ze blijven daar drie of vier dagen waarna ze vervoerd worden naar daar waar men ze wil laten werken.

5 februari 1918

De straten van de stad zijn niet alleen 's avonds en 's nachts onveilig, ze zijn dit zelfs overdag.

Inderdaad, door de Duitsers verplicht opgeëiste werklieden of betrapte smokkelaars worden heel dikwijls gevankelijk door de stad geleid door de Duitse gendarmen of soldaten van de militaire politie (M.P.). Het gebeurt dan soms dat die mensen, om zich te onttrekken aan het lot dat hen te wachten staat, op de een of andere straathoek uit de handen van hun bewaker trachten te ontsnappen en door de stad de benen nemen. De bewaker, in zijn waakzaamheid verschalkt, maakt dan altijd gebruik van zijn revolver of geweer om op de vluchtende te schieten, die hij praktisch nooit raakt, maar eerder een of andere voorbijganger, wat vaak gebeurt.

22 maart 1918

De Duitsers plakken aan, dat door een Engelse luchtaanval op Haluin (24) op 15 maart j.l., in de omgeving van Menen, 3 jonge Gentenaars tussen

de 17 en de 19 jaar gedood werden. Dit affiche getuigt van een echt ongekend cynisme. Hoe konden deze jonge Gentenaars daar gedood worden dan door het feit dat de Duitsers hen tegen hun wil achter hun stellingen aan het werk gedwongen hebben ? Dit wrede nieuws beroert alle harten.

20-21 april 1918

Op zaterdag 20 april heeft er weer zo'n mensenjacht plaats zoals we reeds hoger vermeld hebben : een opgeëiste werkman wordt brutaal door een Duitse politieman (een M.P. of "Marke-Pieker" zoals men te Gent zegt) naar de bijgebouwen van het "Flandria-Palace" gedreven. Aan de hoek van de Oostendestraat en de Albertlaan gekomen neemt de werkman de benen door de Oostendestraat; zijn bewaker achtervolgt hem, lopend vuurt hij meermaals met zijn revolver in de richting van de vluchtende, gelukkig zonder hem noch andere voorbijgangers te raken, die zich dood van de schrik tegen de gevels drukken en de kogels om de oren horen fluiten. Het is een mirakel dat niemand gedood werd. De M.P. slaagt er in zijn gevangene in te halen en te grijpen daar hij totaal uitgeput is. Hij doet hem de handboeien aan en voert hem mee terwijl hij hem overlaadt met schoppen en vuistslagen en dit waarschijnlijk om hem te doen nadenken over de mogelijke gevolgen van zijn ontsnapping. Ziedaar waar wij staan na drie jaar bezetting door deze zachte Duitse beschavers.

22-25 april 1918

De bijgebouwen van het "Flandria-Palace" blijven nog steeds, en dit reeds sinds 1916, dienen als voorlopige gevangenis voor opgeëiste arbeiders. Tot daar het relaas van twee jaar gedwongen arbeid in dienst van de oorlog. Nu 70 jaar later getuigen duizenden in arduin gekapte namen van diegenen die niet terug keerden. "Nooit meer oorlog !" was in 1918 de vrome wens. 22 jaar na dato heeft de geschiedenis het anders gewild.

Eddy LEVIS

NOTEN

- (5) Anor : Noord-Frankrijk, op 22 km van Avesnes-sur-Helne.
- (6) Sains-Richaumont : gemeente op de Aisne op 16 km van Vervins met enkele wolspinnerijen.
Guise : gemeente op de Oise, steengroeven; geboorteplaats van de familie Godin, de eigenaars van de grote gekende stovenfabriek; Guise werd zwaar verwoest tijdens W.O.I.
- (7) Beaurain : 5 km ten zuiden van Guise, steengroeven; niet te verwarren met Beaurain in België tussen Dinant en Bouillon.
- (8) "boeffen" : (Z.N.) zich dik vreten. < Frans bouffer : schransen, zich opblazen.

- (9) Men kon aan de voedselpakketten zien of ze bestemd waren voor boerenjongens of stadsbewoners. Van de landbouwers zat het voedsel meestal in mandjes, van stedelingen in pakjes, bakjes of dozen.
- (10) “Westflutten” : Gents dialect voor West-Vlamingen.
- (11) “mammetsoeze” : ook “Mammeloeze” : knotvormige spekke (snoep) op een klein stokje, dat de kinderen in de hand houden om er beter te kunnen aan lekken of tsoezen. - Gents Woordenboek Lodewijk Lievevrouw-Coopman, deel 2, blz. 828.
- (12) Bousbecque, gemeente in Noord-Frankrijk, 16 km van Lille.
- (13) soort sterk kippegaas, gevlochten ijzerdraad.
- (14) “keuterkot” : kleine schamele woning, woning van een keuterboer. Klein boertje met een klein bedrijf en één paard.
- (15) Men zat doorlopend geplaagd met vlooiën en luizen.
- (16) Bedoeld wordt de gemeente Wiège-Faty, 11 km ten z.o. van Guise; zie fig. 9 (Informatie R. Van den Berghe.)
- (17) “stoppen” is de term die de Duitsers gebruikten voor het aanstampen van de steenslag onder de sporen. Dit gebeurde met een grote houten stamper met bovenaan een bol en onderaan een verdikking.
- (18) Bedoeld wordt : Hadden we van thuis de voedselpakketten niet gekregen, we waren al lang van honger omgekomen.
- (19) Thans Jacobijnenstraat, van Onderbergen naar de Predikherenbrug.
- (20) In de aula greep de installatieplechtigheid plaats van de Vlaamse universiteit. Van af 1830 was de voertaal er Frans. Ze was tot stand gekomen onder invloed van de Aktivisten en met de steun van von Bissing.
- (21) Bisschop van Gent.
- (22) De eerste vredesconferentie had plaats op initiatief van tsaar Nicolaas II van Rusland van 18/5 tot 30/7/1899. Er waren 27 landen aanwezig. Daar werden (o.a.) overeenkomsten gesloten betreffende wetten en gebruiken van de oorlog te land. De tweede vredesconferentie ging door van 15/6 tot 18/10/1907. Toen waren 44 landen aanwezig. Een van de clausules bepaalde dat de burgers onder bepaalde omstandigheden (betaling, voeding, huisvesting, enz...) aan het werk kunnen gezet worden.
- (23) Vertaling : Hulporganisatie voor Opgeëiste Arbeiders.
- (24) Haluin : Franse grensgemeente ten zuiden van Menen.
- (25) Heitz : Pruisisch majoor v.d. landweer, was 3 jaar politiechef te Gent. Tot bij het uitbreken van de oorlog was hij keizerlijke geheimraad, arrondissementscommissaris in de Opper-Elzas. Daardoor sprak hij liever Frans dan Duits ! Toen woonachtig te Heidelberg. Was te Gent ingekwartierd in de Borluutstraat nr. 9 (Etappeleven deel 2, blz. 111-114).
- (26) “Den Baard” was een Duitse onderofficier die verantwoordelijk was voor de uitdeling van de pakketten. Mits wat smeergeld in de vorm van voedsel viel bij hem wel wat te versieren. (Informatie R. Van den Berghe)

BRONNEN

- “Etappeleven te Gent door Heinrich Wandt - Kanttekeningen bij de Duitse ineenstorting”. Twee delen Uitgever : H. Janssens Hovenierstraat, 22 Ledeborg-

Gent. Copyright 1921 by Heinrich Wandt Berlin-Charlottenburg, Droysenstrasse, 10a.

- "Kriegsalbum von Gent - Herausgegeben von der Photographischen Abteilung der Kommandantur" - Gent 1916.
- "Notes d'un Gantois sur la Guerre de 1914-1918" par Marc Baertsoen Avocat près de la Cour d'Appel, ancien Echevin de la ville de Gand. - Gand. A. Vandeweghe, S.A., 41 rue de Courtrai, 41 - 1929.
- Interview afgenomen op vrijdag 8 juli 1988 van de heer René Eugène Van den Berghe, textielarbeider, oud-weggevoerde, Abrikoosstraat 4, 9000 Gent. (opgenomen op magneetband)

MET DANK AAN :

- Dhr. René Van den Berghe voor zijn kostbare informatie.
- Dhr. Henri Moring van de Z.A.B. - N.F.W. voor de bemiddeling.
- Dhr. Walter Van den Berghe voor de inzage van zijn bibliotheek.
- Dhr. Guydo Deseyn van het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel voor de foto.

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE - FICHE Nr. 117

Op 19 juni 1899 stelde Paul Bergmans, in het Frans, in de rubriek "Beeldhouwwerken - St-Jacobskerk - XVIIIe eeuw (1783)" een fiche op over

HET EERSTE MONUMENT PALFYN

Dit eenvoudig grafmonument gewijd aan de nagedachtenis van Palfyn, werd opgericht in de St-Jacobskerk door de zorgen van het College der Medicijnen van Gent. Het werd onthuld op 11 februari 1783 en bij deze gelegenheid sprak de geneesheer M.A. van Dueren in het Vlaams een lofrede uit voor de beroemde uitvinder van de verlostang. Deze redevoering werd gedrukt, met ernaast de Franse vertaling, en een plaat het graf voorstellend, gegraveerd door J.L. Wauters. P. de Brabant rijmde voor deze ceremonie een *Gedigt* dat in het Frans vertaald werd. Er was ook een hekel-dicht onder de vorm van een *Opheldering der wel-luidende en aanbelande lof-spraak van Jan Palfyn*, en een *Gedigt aan Mr. Johannes Palfyn, berugten ontleeder en wond-heeler toen zijn prael-graf, vyftig jaren na zyne dood was opgeregt*.

Heel deze reeks stukken wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit van Gent.

Dit monument, ingemetseld in de laatste linkerzuil van het middenschip, bestaat uit een gedenkplaat met een bekroning onder de vorm van een obe-